

Ե Ղ Ի Վ Ա Ր Գ ԲԱՆԱՍՏԵԼՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺԸ ԵՐՈՒՍԱԴԵՍԻ («ԼՈՒՍԱՄԱՏԱՆ»-ի հրատարակութեան առիթով)

Յաւակնութիւնը չունինք սեղմ այս տողերուն մէջ համագրական վերլուծումը կատարելու ֆառներով դարու Ս. Երու-
նաղէմի Աթոռի երբորդ գրադէտ-բանաս-
տեղծ Պատրիարքի արդիւնաշատ վաստա-
կին: Այլ պարզ ուրուագիծը ընել անոր
մօտ կէս դարու վրայ տարածուող գրական
առատ բերքին, որ հզօր փթթումով մը
երևան եկաւ 1930-ական թուականներուն
ու հարստացուց սփիւռքայայտ գրականու-
թիւնը աւելի քան երկվիցեակ մը կրօնա-
կան, գրական և Աստուածաշնչական յա-
տակի վրայ բանաւած հատարներով:

Եղիվարդ մէկն է սակաւաթիւ հայ
գրողներէն, որոնց տաղանդը հաւասար
ուժգնութեամբ փայլած է թէ՛ արձակի և
թէ՛ բանաստեղծութեան մէջ: Աւելին,
անոր արձակ գրութիւնները, գէթ մեծա-
գոյն մասամբ, կ'իյնան շարձակ բանաս-
տեղծութիւնն աւարտումով ծանոթ գրա-
կան կալուածէն ներս և կը մօտենն զգա-
յուն ու վաւերական ճերթողի մը գոյու-
թիւնը իրենց ետին:

Եղիվարդ 4ը պատկանի ապարսխտ
այն սերունդին՝ որ թէև իր աչքերը բա-
ցած հայրենի հողին վրայ, հասակ նետեց
ու կազմաւորուեցաւ հայրենի ջերմացնող
արեւէն հեռու, օտարութեան մշուշներուն
մէջ երգելու համար կարմիր կարօտը
մեղմէ խլուած հայրենիքին:

Արդար պիտի չըլլար նեղ այս սիւ-
նակներուն մէջ աւելի երկարել մէջբե-
րուամբրուն շարքը: Հատորին ընթերցումը
մեղ անպայման պիտի մղէ խորհրդածու-
թեան՝ մեր և մեր շուրջիներէն ու պարած
կեանքին, մեր ապրումներուն և անան-
ցանկի ճշմարտութիւններու մասին: Ըըշ-
մարտութիւններ՝ օրոնց անդէպ այնքան
անաւարտեր ենք յաճախ, ամէն օր, ամէն
վայրկեան միտսին ապրելով հանգերծ:

Առաջին անգամ Եղիվարդ հրատարակ
կու գաւ 1930-ական թուականներու կէտե-
րուն, ՄԻՍՆՆՆ պաշտօնաթերթի մէջ իր
օտարագրած ճերթուածներով, կրօնական
յօդուածներով և մասնախօսական ակ-
նարկներով: Կունաւր այդ շրջանին իսկ
ան կը յայտնարերէ կազմաւորուած ու և
հասուն գաղափարներ, աշխատւ տարբե-
րութեամբ իր սերնդակից հոգեօրակա-
ներէն: Ինքնատիպ գրադէտի համարը
իրեն ապահովել չուշացան յաջորդ քանի
մը տարիներուն նոյն և Գէյրութի գրա-
կան հանգէտներուն մէջ իր օտարագրու-
թեամբ երեցող գրութիւնները: Նորակո-
րացող խառնամուխից գրադէտին երկայթը
անշուշտ չէր կրնար աննշմար անցնի
մեծանուն գրադէտ-քննադատ և նորակի
տաղանդներու հանդէպ իր գուրգուրանքն
ու քաջալերանքը չօրակարկող Յ. Օշականի
աչքէն, որ այդ օրերուն կը գառաւանդէր
Ժողովուրդաւարաց վարժարանէն ներս, և
որ սերտ բարեկամութեամբ պիտի կապ-
ուէր բանաստեղծ վարդապետին հետ մինչև
իր անժամանակ մահը 1948ի Փետրուարին:

Սակայն արդար ըլլալու համար պէտք
է արձանագրել այստեղ թէ Օշականէն
առաջ Ս. Աթոռոյն այդ օրերու գրադէտ
և մեծագործ գահակալ և Եղիվարդի դաս-
տիարակ (գէթ մէկ տարիով) և հոգեւոր
ծնող Թորգոմ Արքեպս. Գուշակեանն էր
որ իր առանձին հոգածութեան արժանա-
ցուց իր քայլերը մեր գրական անդա-
տանին մէջ ամրացնելու ճգնող երիտա-
սարդ վեղարուորը, քաջալերելով զինք
իր նորարայտ տաղանդի անդրանիկ բեր-
քերու հրապարակման օրերուն: Աւելորդ
չ'ըլլար հստայնել թէ Թորգոմ Պատրիարք

ԼՈՒՍԱՄԱՏԱՆԸ պէտք է կարգաւ
ամբողջութեամբ՝ վայելիլու համար բա-
նաստեղծ հեղինակին աճին զեղեցկութիւ-
նը, թարմութիւնը, ինքնատեղութիւնը,
պատկերներու թելադրականութիւնն ու
գիւտերու Օսկար Ուայլտեան կենսունա-
կութիւնը, որոնք գրուագիւնը կը դար-
ձնեն սուրբ, ապաւորիչ և ընթերցումը
կրկնապէս հաճելի:

Լիլպոն

ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ

իր անդրառնելի ձեռնադրումներն մեջ նշմարաբար մասաւոր արժանիքներուն համար և որ զայն կը վերադարձէ իր մէծ և պաշտելի նախորդին և ուսումնական — Դուրեան Սըրբազան — անունովը՝ Սոյիսէն:

Տ. Թարգում Սըրբազանի 1939 թ. փետրուարին պատահած անակնկալ վախճաւ նաեմէն ետք, Սոյիսէն վարդապետ ձեռք կ'առնէր հանգուցեալին ձեռնադրութեամբ խմբագրած «Սիոն» ամսագրի խմբագրապետութիւնը և կը շարունակէ անընդհատ մինչև 1956 թ. վանական տխուր դէպքերը, ինչպէս նաև 1980 էն ետք, Պատրիարքական դռնը բարձրանալէն յետոյ: \/

1940-ական թուականներուն Սոյիսէնը մէջոգիւղ պիտի գար գրական անունին հասարակներով Այդ տառնամեակի ընթացքին միայն պիտի ճոխացնէր նա գրականութիւնը եօթ դիւրեբով, չորսը բանաստեղծութիւն և երեքը արձակ: «Մագաղայիէն Մեղրամմէն» 1941 ին, «Խորտակման Գիշերներ» 1943 ին, «Անցորդը» 1946 ին և «Ակնդդամա» 1948 ին, գողարկի փուշկերն են իր ճերթադրութեան, մինչ լէւրան վրայէնքը, ճեարեկը Հայ Գրականութեան Մէջը և ճշայատանեայց Եկեղեցին Երէկ և Այսօրը, 1945 ին, 1947 ին և 1948 ին լոյս տեսած, զեղեցիկ նմոյշներ են Սոյիսէնի արձակէն:

Ս. Գրական դէպքերու աւ դէմքերու վրայ քանտուած և գրեթէ բացառաբար Սոյիսէնը կողմէ մշակուած գրականութիւնը բնական է որ արժանացաւ գրասէր հասարակութեան խոր գնահատութիւն, Հայ քննադատութեան իշխան՝ Օշական, «Խորտակման Գիշերներ»-ը Յուսիսային մէջ գրուածաւից աւ քաջակերպական ազգեր ունի խոստանալից գրողի մասին:

Մագաղայիէն (Մարիամ Մագաղանացիին) մէկն է Նոր կապարանի ամենէն յաջողակական կրիներէն: Սրտառուչ իր հանդիպումը Նազովրեցիին և այս վերջինին մէջ Մեսիան գտած ըլլալու անհուն գահաւակութիւնը՝ մեղքերու իր լեռնակաւ գէղը հալցնցիւր կողուած, գրասէր պատկերներով սեւեռումի ինկած են Սոյիսէնի նախախայթիչ երկին մէջ: «Խորտակման Գիշերներ»-ը էջերէն մեղի կը խօսին Ենովան, Մեսիան, Սոգո-

մանը, Յուզան, Արտաւազգը և ուրիշներ, իրաքանչիւր անկատուած իր ժամանակէն աւ միջովարէն՝ իր պատգամը բերելով մեր օրերու աշխարհին: Երաժշտական աւ առողջ իր օճը հոս ալ իրադարձած է աւազարու նուաճումներ:

«Անցորդը» վերջուրը կ'ընէ կորուսած մանկութեան մը և կորուսած հայրենիքի մը, երկուքին ալ վիշտը մեղմել փորձելով կորսնակած հոգիի մը Աստուծոյ մօտ իրկութենէն ճարուած անհուն լուսատեւութեամբ:

1948 ին կը պայթէր Արար-Իօրայէլեան պատերազմը: Ս. Յակոբեանց Մայրապետը, կրակի դժին այնքան մօտ՝ իջ հովանիին տակ ծուլարած բաղձնադարձ, զովորդով, կ'ապրի ճշմարտմային օրեր: Տրտուած և արիւնոտ այդ օրերու անմիջական ազդեցութեան տակ պիտի երկնքէր «Ակնդդամա» գրքայիւր:

Լէւրան վրայէնքը Գրիստոսի Լեւրան Գրողին վրայ բանուած կրօնական գրութեան շարք մըն է. Գրիստոսեանական առողջ օկոգունքներ թեղագրուած ճշմարտութիւններ, արուեստին նպատակը ճշտացած, կը ներկայանան մեղի հասարակէն:

Ճեարեկը Հայ Գրականութեան Մէջը նոյն չիւթը շօշափող գործերէն կ'անշատուի շնորհիւ հոգեւոր հեղինակին Նաբեկի ոգիին թափանցելու և Արեւելքի մեծ միսիֆին հոգեվիճակներուն հազարակից դառնալու անվիճելի կարողութեան: Ճեարեկը. Եկեղեցին Երէկ և Այսօրը կը պարզէ գրքն աւ գերը մեր Եկեղեցիին թէ՛ անցեալին, մասնաւոր մեր անտէրընջութեան շրջանին և երբ կերպով մը փոխարինած է մեր քաջակերպ իշխանութիւնը, և թէ՛ այսօր, մասնաւորապէս սփիւռքի մէջ, մեր ազգային նաւը օտարութեան հովերէն ապահով՝ անքոյթ նաւահանգիստը առաջնորդելու անփոխարինելի իր դերին մէջ:

1950 ին լոյս կը տեսնէ «Ակումայ Անգրագրութիւններ» անուն գրքայիւր, որ Գրար. Տեղապար Հայր Սոյիսէն լուսաւ գոյնը կը պաշտպանէ ուղղափառ գաւառականութիւնը Հայց. Եկեղեցիին, ընդդէմ կարտինալ Աղահանեանի Հովազական Թուղ-

թերով արտայայտուած՝ անտեղի վերահսկողութիւնը՝ Աւելի ուշ, 1962 թին, Նայն նպատակաւ ան հրատարակած է ուրիշ գրքոյկ մը՝ «Անգրագրութեամբ ինքներ», Հ. Սահակ Գոգեանի «Հայոց Եկեղեցիին» աղետաբեր Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը՝ ընդդէմ հոն արտայայտուած թիւր ու թերի դատարարներուն, մարդաստութեան յետին նպատակներով արտայայտուած:

1951 թին համագրային շուքով՝ կը տօնախմբուէր 1500 ամեակը վարդապետ Կեռտաւադարին: Այդ առիթով Եղիվարդ հրատարակ կը հանէ գրական տարբեր տեսակէ գործ մը — «Վարդապետ Թաթեւադար զԵ, որ կը բնագործի աստեղ մը ետք ու հիացում կը պատճառէ հանդիսատեսներուն, կուտ աւ ապաւորիչ դիմերով ներկայանալուն համար այդ հերոսամարտին մէջ բաժին առնողներուն դիմագիծն ու հոգեբանութիւնը:

Պատրիարքական Աթոռ բարձրանալէն ետք, Եղիվարդ սկսաւ մշակել ինքնատիպ կրօնական գրականութիւն մը. այլաբանական գրականութեամբ մէջէն վերաբերելով Նայն Աստուածորդին և ապա Պօղոս առաքելոյ կերպարները: Առաջինը՝ «Յօտաբանութիւն յատկանշական խորհրդով, լոյս տեսած է 1966 թին, երկրորդը՝ «Հեթանոսաց Առաքելալը», 1975 թին: Մին ժամանակ երազանցող բանաստեղծական ոճով գրուած արձակիչ չքնաղ նմոյշներ են երկուքն ալ, քրիստոնէական բարոյականի հիմնական դիմերը տեսնելով, քննարկել ու անխնայ պատկերներու անհատնալ մարքերու ընդմէջէն:

Իբրեւ քերթագիրք, իր Պատրիարքութեան շրջանին ունինք մեր պատմութեան երկու հսկայ-հերոսներու — Ս. Մկրտիչ և Թ. Վարդան — կենսքի ու գործի անգրագրութիւններու բարեկամով մը ներկայացնող ծառայողներու երկեր: Առաջինը՝ «Սուրբ Մկրտիչ», լոյս տեսած է Օշականի անգլագրական անտրքին ծննդեան 1600 ամեակին առիթով՝ 1962 թին, իսկ երկրորդը՝ «Կարմիր Զօրավար», 1975 թին: Եղիվարդ չափ թացած է բնականօրէն իր կարկինը, առնչելու համար քրիստոնէութեան արշալուստի մեր պատմութեան՝ վրէժ իրենց

կնիքը խորագրած գրքման երկու գէղեցիկ բառ — Գրեթե, Գրեթե ու Աստուայի Գոգ քաճաբար — համագրական պատկերը:

Եղիվարդի 40-ական թուականներուն ապուած քերթագրութեամբ ապաւած ըլլալով, 1973 թին հրատարակ կ'ըլլէ «Հնար Էջեր», որ տակնի քան 250 էջերու մէջ արտած են կարեւոր մտեր բանաստեղծին այդ հատորներէն:

Այս բոլորէն զատ, մասնաւորաբար «Իրեն», առաջինի մէջ Եղիվարդի լոյս տեսած և հատորի շատած քերթաւաններն ալ չէ կարելի զանց առնել: Երկարաշունչ կտորներու կարելի է հանդիպել հոն, երբ բնիկ Ս. Գրեթե — ուրիշ, Սալմէ — և երբեմն հայոց պատմութեանէն. Զորավար Բեցի, Գոգեթիսի — դէպք մը կամ դէպք մը խոսք ինք վերաւանսիք ենթարկող:

1956 — 60 թ. տարւոյ դէպքերու շրջանին գրուած և յաջորդող տարիներուն «Վատարանդ» ծածկանունով «Սիւն» մէջ լոյս տեսած քերթաւաններն ալ կը պատկանին Եղիվարդի գրքին:

Եղիվարդ իր բարձր պաշտօնին բնորոշումը քանիցս այցելած է Մայր Հայրենիք ու խանդավառուած տնոր մշակութաթոյնն ու շինարարական զմայելի վերակալումը: Արդար արգասիքն է քերթաւան շարք մը, որ մէծ մասով կը մնայ անտիպ: Ժամանակ հայրենասէրի սիրտ մը, միացած բանաստեղծական հզօր շունչի մը՝ իրադրած է հոյակապ նուաճումներ այդ կտորներուն մէջ: Շատ լուրջութիւն է որ Կենսք Եր առաջ սեփականութիւնը դաւանային գրութիւն հասարակութեան:

«Լուսամատնան», «Յօտաբանութիւն» և «Հեթանոսաց Առաքելալը» Կենսքերուն վրայէն քաղող բայց տակնի լայն պատատել մը վրայ բանուած, անտարակոյս որ զստարանակէտին կը հասցնէ Եղիվարդի բանաստեղծական արուեստը: Գրքերուն ներ չենար կը լեցնեն հոգորդ, բայց տաղերուն կշռականութիւնը, պատկերներուն նորութիւնն ու պատմութիւնը, գունաւոր գեղ ալլաբանութիւններն ու քերթագրած մտածումները արժանի կը դարձնեն զայն կոչելու արժանի բանաստեղծութեան գոյար մը որ, իբրեւ եղական Կարծ, Հայ Գրականութեան՝ պարծանքը ըլլալէ զատ,

վատան ենք թէ թիւով և ոչ թով մեր
գիտքը անուան գերազանցող ժողովուրդ-
ներու պարագային ալ պիտի որժանանաք
նայն բախտին:

Յիսուսն է թիւը դէմքերուն և դէպ-
քերուն, որոնք կը աղանցեն Վեռա-
մատեանսի էջերէն: Անոնցմէ քանիկնոք
կու գան Հին Ուխտէն, իսկ միւս քան-
կինքը՝ Նոր Ուխտէն: Այս վերջիններուն
մէջ կան մեր ազգային-հագեւոր պատմու-
թենէն խօսող էջեր:

Ինչպէս ամէն իրաւ գրագէտի պարտ-
ւոյնն է, նոր ու բարդ բաներ կերտելու
շնորհը նաեւ չէ պակասած եղիվարդի: Սա-
կայն մինչ ուրիշ հեղինակներու մօտ
պահուածք մը, անտեղի ու անիմաստ
կուտակում մը կը թուին այդ բառերը,
մատուցումները դանդաղեցնող, լճացումի
առաջնորդող յաճախ, եղիվարդի մօտ ա-
նոնք բնաւ չեն ազդած պատմութի հեղա-
սան ընթացքին վրայ, իր ըսելիքները
դարձնելով աւելի գունազեղ ու գրաւիչ:

Ոմանք, գծուած ու մուծ հաշիւներէ
տարուած գրականութեան փերեզակներ,
փորձած են եղիվարդի արտադրած հակա-
յադէզ ցորենը անտեսելով՝ գոտի փաթ-
թոց ընել տնոր քով նշմարելի իրր թէ
յարդի մի քանի շիւղեր: Սխալ չ'ըլլար
հիշատակը իմաստութիւն մը խառնող
պողտառ ծառին քոր նետող շատ կ'ըլ-
լայ՝ առածը վկայութեան կոնչել հաս:

Հոս կ'ազնեք մէջերու մը ընել
եղիվարդի սերնդակից անտառնի բանա-

տեղծ վանէ-Վանանի բերքահաւաքէն,
ուր հետեւեալ գնահատական տողերով եզ-
րակացութեան կը բերուն բանաստեղծ-
Պարիարքի վատասկին մօտին եղած
նշմարները. — Արտասամանեան մեր
գրականութեան մէջ, եղիվարդ դէմք մըն
է, որուն գիծերը ճշգուած են այլեւ:
Իր տուրքը մեր բանաստեղծութեան՝ ար-
մէքառոր խաւով մըն է անոր վրայ:
Եթէ կայ հովուական շունչ մը իր գործե-
րուն մէջ, քիչ աղերս ունի սակայն կրօ-
նական այն բանաստեղծութեան հետ, որ
եղիչէ Դուրեանով կ'ընք իր վախճանը:
Գնդեցիկ են իր յարուսները դէպի աշ-
խարհային կեանքը, դէպի ժողովուրդը և
անոր մէծ յուզումները և էլ 223:

Ձանց կ'ընեմ մէջերուսներ՝ եղի-
վարդի գործերէն: Ընթերցողը կը զրկեմ
ըուն աղբիւրէն ստացուած վայելքին:

Մեր արագին իղձն աւ մաղթանքն է
որ Վեռամատեանսը վերջինը չ'ըլլայ Ե-
ղիվարդի գործերուն, և Տէրը շնորհառա
Պարիարքին պարգեւէ երկար և առողջ
տարիներ, որպէսզի ան, հակառակ իր
տարիքին, շարունակէ Սփիւռքահայ Գրա-
կանութիւնը օժտել ժամանակէն չ'հինցող
և գալիք դարերը ճակատաբաց գիմառու-
րող կրօնականին ու գրականին շաղապա-
տումէն ծնած թարմ գործերով՝ որոնց
պակասը տարուէ տարի գգալի կը դառնայ
նիւթին և այժին պաշտամունքովը կ'լսն-
աւած մեր օրերուն, դաղթանայ գորշ ի-
րականութեան մէջ մանաւանդ:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

